

Izvorni znanstveni članak
Zaprimljeno: 2.3.2016.
UDK: 159.9

Što predviđa spremnost heteroseksualnih osoba na pozitivno i negativno ponašanje prema osobama homoseksualne orijentacije?

Aleksandra Huić¹, Margareta Jelić, Željka Kamenov

Odsjek za psihologiju, Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu

Sažetak

Unatoč mnogobrojnim spoznajama o odrednicama stavova i predrasuda prema gejevima i lezbijkama, manje istraživačke pažnje je posvećeno odrednicama namjere ponašanja prema ovoj seksualnoj manjini. Cilj ovog istraživanja bio je po prvi puta na našim prostorima sveobuhvatno ispitati činitelje povezane s nečijom sklonosti da diskriminira gejeve i lezbijke (negativno ponašanje) odnosno s nečijom spremnosti da se uključi u aktivnosti usmjerene na poboljšanje društvenog statusa homoseksualnih osoba (pozitivno ponašanje). Zanimalo nas je predviđaju li socio-demografske karakteristike koje su se pokazale važnim prediktorima stavova prema homoseksualnim osobama, poput roda, dobi, stupnja obrazovanja, religioznosti i političkog opredjeljenja, i namjeru pozitivnog i negativnog ponašanja prema njima. Dodatni cilj bio je ispitati ulogu i direktnog i indirektnog kontakta s gejevima i lezbijkama u predviđanju namjere ponašanja prema njima. Istraživanje je provedeno on-line, a u njemu je sudjelovalo 997 heteroseksualnih osoba. Skalama konstruiranim za potrebe ovog istraživanja ispitali smo sklonost diskriminaciji homoseksualnih osoba, spremnost na uključivanje u aktivnosti usmjerene na poboljšanje njihovog društvenog statusa, direktni i indirektni kontakt s gejevima i lezbijkama, te socio-demografske karakteristike. Rezultati pokazuju kako su sudionici donekle skloni diskriminirati homoseksualne osobe u području politike, radnog života i stanarskih prava, te kako nisu posebno spremni uključiti se u aktivnosti usmjerene na poboljšanje njihovog statusa, posebno kada se radi o aktivnostima u koje moraju uložiti više truda i koje uključuju direktni kontakt s gejevima i lezbijkama. Veću sklonost diskriminaciji pokazali su muškarci, starije osobe, religioznije osobe, osobe desnijeg političkog opredjeljenja i osobe s manje direktnog kontakta s gejevima i lezbijkama. Veću spremnost na uključivanje u pozitivne aktivnosti pokazale su žene, manje religioznije osobe, oni lijevijeg političkog opredjeljenja te osobe s više direktnog i indirektnog kontakta s gejevima i lezbijkama. Rezultati su dodatno raspravljani u svjetlu njihovih praktičnih implikacija za edukativne i preventivne programe usmjerene na smanjivanje diskriminacije odnosno povećanje jednakosti homoseksualnih osoba u društvu.

Ključne riječi: homoseksualne osobe, diskriminacija, poboljšanje društvenog statusa, namjera ponašanja, kontakt

¹ Autor za korespondenciju: Aleksandra Huić, Odsjek za psihologiju, Filozofski fakultet Sveučilište u Zagrebu, e-mail: ahuic@ffzg.hr

UVOD

Podaci velikih međunarodnih istraživanja poput Europske studije vrijednosti (EVS), Europske socijalne studije (ESS), ISSP projekta (engl. *International Social Survey Programme*) pokazuju kako su stavovi prema homoseksualnim osobama u hrvatskom društvu negativni, te kako se Hrvatska čak nalazi među najhomofobnijim zemljama Europe (Jugović i Ančić, 2013; Takács i Szalma, 2013). Referendum o braku proveden 1. prosinca 2013. i javni diskurs koji ga je pratio pokazuju kako dio hrvatskih građana/ki nije spreman dopustiti osobama homoseksualne orijentacije da uživaju jednaka prava kao i heteroseksualni građani RH. Istraživanje specifičnih stavova prema pravima homoseksualnih osoba pokazuje kako čak i studenti, čiji opći stavovi prema gejevima i lezbijkama su relativno pozitivni, nisu posebno skloni podržavati određena prava homoseksualnih osoba poput sklapanja braka i usvajanja djece (Huić, Jugović i Kamenov, 2015).

U skladu s općim društvenim negativnim stavovima prema gejevima i lezbijkama, izvještaj o seksualnim i rodnim manjina u Republici Hrvatskoj navodi mnoge primjere diskriminacije homoseksualnih osoba (Juras, 2009), te sami gejevi i lezbijke konstantno svjedoče o tome da doživljavaju diskriminaciju zbog svoje seksualne orijentacije u hrvatskom društvu i to u različitim životnim područjima (Pikić i Jugović, 2006; FRA, 2013). Osim govoru mržnje i nasilnom ponašanju, izloženi su i primjerima poput odbijanja iznajmljivanja stana, odbijanja usluživanja, nejednakih uvjeta pri zapošljavanju, uskraćenih mogućnosti napredovanja i slično, a i percipiraju kako im homofobija u društvu onemogućava da žive ispunjen i produktivan život (LJPŠ, 2014).

Velik broj dosadašnjih istraživanja usmjeravao se na ispitivanje odrednica stavova i predrasuda prema gejevima i lezbijkama, te na temelju njih imamo vrijedne spoznaje o tome što navedene stavove predviđa. Međutim, ti stavovi i predrasude ogledaju se upravo u ponašanju prema homoseksualnim osobama (Morrison i Morrison, 2011; Goodman i Moradi, 2008; Huić, Jelić i Kamenov, u tisku), te je istraživačku pažnju važno usmjeriti i na odrednice spremnosti neke osobe da diskriminira pripadnike seksualnih manjina. S obzirom da je odrednicama ponašanja prema homoseksualnim osobama do sada posvećeno neusporedivo manje istraživačke pažnje nego stavovima i predrasadama, u ovom istraživanju odlučili smo se usmjeriti upravo na njih. Osim toga, čak

i ako društvo uspije iskorijeniti negativno usmjerena ponašanja poput diskriminacije, to još uvijek ne znači da seksualne manjine imaju jednak status u društvu kao i heteroseksualne osobe, te nas je zanimalo i što predviđa ne samo namjeru diskriminacije, nego i namjeru pozitivnih ponašanja prema njima. Naime, negativna diskriminirajuća ponašanja i pozitivna ponašanja poput pomaganja i podržavanja neke društvene skupine ne predstavljaju dva suprotna pola jedne, već se radi o dvije odvojene dimenzije (Abrams, 2010). Drugim riječima, uključivanje u pozitivne akcije usmjerene na poboljšanje društvenog statusa gejeva i lezbijki korak je više nego samo ne diskriminirati ih i zbog toga je važno istražiti i što predviđa upravo takav tip ponašanja.

Ispitivanje odrednica namjere i negativnog i pozitivnog ponašanja dodatno je važno s obzirom da negativni socijalni kontekst u kojem gejevi i lezbijke žive, a koji je karakteriziran što nasiljem i diskriminacijom, što nejednakim društvenim statusom, predstavlja izvor stresa koji dovodi do loših posljedica u obliku nižeg zadovoljstva životom i sniženog mentalnog zdravlja pripadnika seksualnih manjina (Cochran, Sullivan i Mays, 2003; Meyer, 2003; Mustanski i Liu, 2013; Newcomb i Mustanski, 2010; Pascoe i Smart Richman, 2009; Pikić i Jugović, 2006; Velez, Moradi i Brewster, 2013), što je potvrđeno i na našim prostorima (Jugović, Pikić i Bokan, 2006; LJPŠ, 2014). Stoga je poznavanje i razumijevanje faktora koji su povezani s namjerom ponašanja prema gejevima i lezbijkama ključno za osmišljavanje efikasnih intervencija i preventivnih programa usmjerenih kako na smanjivanje diskriminacije tako i na povećanje jednakosti seksualnih manjina u društvu.

Mnogobrojna kako strana tako i domaća istraživanja odrednica stavova prema gejevima i lezbijkama pokazuju kako se već različite socio-demografske karakteristike pokazuju kao značajni prediktori (Herek i McLemore, 2013). Tako negativnije stavove imaju muškarci, i to posebno prema gejevima (Herek, 2002; Huić, Jelić i Kamenov, u tisku; Huić, Jugović i Kamenov, 2015; Kite i Whitley, 1996; LaMar i Kite, 1998; Tomić i Čepulić, 2013). Stavovi prema homoseksualnim osobama povezani su i s dobi, i to na način da starije osobe imaju negativnije stavove nego mlađe (Avery i sur., 2007). Negativnijim stavovima sklone su i osobe nižeg stupnja obrazovanja (Grapes, 2006; Herek, 1984; Ohlander, Batalova i Treas, 2005). Nalaz da religioznije osobe imaju negativnije stavove prema gejevima i lezbijkama također je mnogostruko potvrđen u istraživanjima, čak i ukoliko je ta religioznost ispitana jednostavnom globalnom procjenom važnosti vjere u životu pojedinca (Gelbal i Duyan, 2006; Herek, 1988; Huić, Jugović i Kamenov, 2015; Jugović i Ančić, 2013; Olson, Cadge i

Harrison, 2006; Tomić i Čepulić, 2013; Whitley, 2009). Političko opredjeljenje također igra ulogu. Osobe koje su politički konzervativnije u usporedbi s osobama liberalnijeg političkog opredjeljenja imaju negativnije stavove prema homoseksualnim osobama i manje su sklone podržavati njihova prava (Brewer, 2003; Wood i Bartkowski; 2004).

Istraživanja koja u kontroliranim uvjetima ispituju ponašanje prema osobama homoseksualne orijentacije potvrđuju podatke o diskriminaciji o kojima svjedoče sami pripadnici seksualnih manjina. Tako je manje vjerojatno da će homoseksualnim u usporedbi s heteroseksualnim osobama biti pružena pomoć u nevolji (Ellis i Fox, 2001; Gabriel i Banse, 2006; Shaw, Borough i Fink, 1994), manje vjerojatno da će ih osoblje u dućanima uslužiti na jednak način (Walters i Curran, 1996), vjerojatnije da će im se ponuditi manje prilika za zapošljavanje (Horvath i Ryan, 2003) te da će tijekom intervjua za posao dobiti manje vremena da se predstavte te će im se postavljati manje pitanja nego heteroseksualnim osobama (Hebl i sur., 2002).

Neka od ovih istraživanja potvrđuju i važnost socio-demografskih obilježja navedenih ranije. Tako su muškarci manje skloni izaći u susret i pomoći homoseksualnim osobama u nevolji (Ellis i Fox, 2001; Gabriel i Banse, 2006), više su skloni aktivno diskriminirati gejeve i lezbijke (Rey i Gibson, 1998; Schope i Eliason, 2000), te su općenito manje skloni uključiti se u organizacije koje se bave LGB aktivizmom (Calcagno, 2016). Istraživanje koje se bavilo odrednicama diskriminacije pri zapošljavanju pronašlo je kako su religioznije osobe manje spremne ponuditi posao homoseksualnim nego heteroseksualnim osobama (Horvath i Ryan, 2003). Također, čini se i da su muškarci i religioznije osobe također manje skloni reagirati i pomoći homoseksualnim osobama kada svjedoče njihovoj diskriminaciji (Schope i Eliason, 2000). Fingerhut (2011) je istraživao individualne karakteristike koje predviđaju vjerojatnost toga da će se heteroseksualne osobe učlaniti u organizaciju usmjerenu na poboljšanje prava i jednakosti homoseksualnih osoba. Njegovo istraživanje pokazuje kako su žene i obrazovanije osobe sklonije uključiti se u rad organizacija takvog tipa. Swank, Woodford i Lim (2013) bavili su se prediktorima namjere potpisivanja peticije usmjerene na poboljšanje radnih prava homoseksualnih osoba, te slično prijašnjim istraživanjima, pronašli kako su ovom ponašanju sklonije žene, obrazovanije osobe i manje religiozne osobe.

Međutim, dosadašnje rijetke istraživačke studije se uglavnom fokusiraju samo na jedno specifično ponašanje, a i često iz podataka o nevoljkosti o upuštanju u pozitivno ponašanje poput pomaganja zaključuju o tome da se radi o diskriminaciji homoseksualnih osoba. Zbog toga je naš cilj bio ispitati posebno negativna i posebno pozitivna ponašanja i to na sveobuhvatan način. To smo napravili tako da smo uključili primjere diskriminacije koji obuhvaćaju sva životna područja (obitelj, interpersonalne odnose, svakodnevni život, posao, obrazovanje, politički život), odnosno primjere aktivnosti usmjerenih na poboljšanje društvenog statusa homoseksualnih osoba koju obuhvaćaju i podršku u smislu jednostavnog glasovanja za njihova prava ili potpisivanje peticije, kao i uključivanje u manifestacije i aktivističke organizacije.

Također, postojeća istraživanja se bave tek dijelom socio-demografskih karakteristika pojedinaca za koje se pokazalo da su inače povezana sa stavovima prema homoseksualnim osobama. Zbog toga smo na sveobuhvatan način željeli ispitati jesu li rod, dob, obrazovanje, religioznost i političko opredjeljenje značajni prediktori sklonosti diskriminacije (kao sklonosti negativnom ponašanju) i sklonosti uključivanja u aktivnosti usmjerene na poboljšanje društvenog statusa homoseksualnih osoba (kao sklonosti pozitivnim ponašanjima). Istovremeno ispitivanje svih ovih socio-demografskih karakteristika omogućilo nam je i da ispravimo nedostatke dosadašnjih istraživanja njihove uloge u ponašanju prema gejevima i lezbijkama i kontroliramo njihovu međusobnu povezanost i preklapanje. Naime, kada se ispituje njihov istovremeni doprinos čini se kako su niža religioznost i viša politička liberalnost važniji prediktori od dobi i stupnja obrazovanja koji manje pridonose predikciji, barem u slučaju stavova prema homoseksualnim osobama (Schwartz, 2010). Na temelju dosadašnjih istraživanja odrednica stavova i ponašanja prema homoseksualnim osobama očekivali smo da će muškarci, starije osobe, osobe nižeg stupnja obrazovanja, religioznije i osobe desnijeg političkog opredjeljenja biti sklonije diskriminirati gejeve i lezbijke. S druge strane, očekivali smo da će žene, mlađe osobe, osobe višeg obrazovanja, manje religiozne osobe i osobe lijevijeg političkog opredjeljenja biti sklonije uključiti se u aktivnosti usmjerene na poboljšanje društvenog statusa homoseksualnih osoba.

Dodatni cilj ovog istraživanja bio je ispitati i ulogu koju kontakt s homoseksualnim osobama igra u namjeri ponašanja prema njima. Naime, osobe koje su imale više kontakata s gejevima i lezbijkama imaju i pozitivnije stavove prema njima (Herek i Glunt, 1993; Hinrichs i Rosenberg, 2002; Huić,

Jugović i Kamenov, 2015; Smith, Axelson i Saucier, 2009; Tomić i Čepulić, 2013). Kontakt između dvije osobe otvara mogućnost za pojavu faktora koji smanjuju predrasude poput samo-otkrivanja drugoj osobi, zajedničkog provođenja vremena, jednakog statusa između osoba i jasnih normi ponašanja (Pettigrew i Tropp, 2006). Nadalje, čini se kako je u slučaju stavova i predrasuda prema osobama homoseksualne orijentacije dovoljan već površan, poznanički kontakt koji je također povezan s manje predrasuda i pozitivnijim stavovima (Herek i McLemore, 2013). Međutim, istraživanja koja se bave ulogom kontakta u namjeri ponašanja prema gejevima i lezbijkama opet su izrazito rijetka.

Dodatno, neka istraživanja pokazuju kako i tzv. indirektni, posredni kontakt igra ulogu, te pozitivnije stavove prema gejevima i lezbijkama imaju i one osobe čiji heteroseksualni prijatelji poznaju homoseksualne osobe (Dhont i Van Hiel, 2011). Pozitivni efekti ovakvog indirektnog tipa kontakta posebno su važni jer se pokazuje da će pojedinci biti skloniji diskriminirati osobe ukoliko norme ponašanja u njihovom društvu opravdavaju takvo ponašanje (Crandall, Eshleman i O'Brien, 2002), posebno ukoliko je ta norma vrlo jasna i jaka (Zitek i Hebl, 2007). Stoga ukoliko u svojoj okolini imaju prijatelje koji su u kontaktu s gejevima i lezbijkama i zbog toga su ih manje skloni diskriminirati, vjerojatnije je i da će se stvoriti pro-gej norma ponašanja u društvu što bi posljedično trebalo biti povezano s manje diskriminacije odnosno većom sklonosti uključivanja u pozitivna ponašanja (Vezzali i sur., 2014).

Postojeće ograničene spoznaje govore o važnosti i direktnog i indirektnog kontakta s homoseksualnim osobama za ponašanje prema njima. Dasgupta i Rivera (2008) pronašli su kako su osobe s većim stupnjem direktnog kontakta s gejevima i lezbijkama bile sklonije glasati za legalizaciju građanskih prava homoseksualnih osoba. Prijateljstva s gejevima i lezbijkama čine se povezana i s većom spremnosti uključivanja u kolektivne akcije usmjerene na poboljšanje društvenog statusa gejeva i lezbijki te uključivanja u kolektivne akcije usmjerene na smanjivanje nasilja nad gejevima i lezbijkama u školama (Calcagno, 2016). Mereish i Poteat (2015) jedini su ispitali efekte i direktnog i indirektnog kontakta i na negativna i na pozitivna ponašanja prema gejevima i lezbijkama. Njihovi su rezultati pokazali kako su i direktna i indirektna prijateljstva s homoseksualnim osobama bila povezana s manjom vjerojatnosti da je netko u prošlosti diskriminirao homoseksualne osobe i većom vjerojatnosti uključivanja u pozitivna ponašanja poput dovođenja u pitanje šala na račun gejeva i lezbijki i izražavanja osobne uvrijeđenosti takvim šalama. Međutim, ova istraživanja

ponovno ne ispituju namjeru ponašanja na sveobuhvatan način, te ne kontroliraju druge individualne karakteristike poput socio-demografskih obilježja koja se pokazuju važnim odrednicama i stavova i ponašanja.

Zbog toga smo postojeće spoznaje željeli proširiti na način da ispitamo mogu li direktni i indirektni kontakt predvidjeti sklonost diskriminaciji i spremnost na uključivanje u pozitivna ponašanja usmjerena na poboljšanje društvenog statusa homoseksualnih osoba čak i nakon kontrole uloge socio-demografskih karakteristika. Na temelju postojećih istraživanja i općeg modela koji objašnjava kako kontakt smanjuje predrasude (Abrams, 2010) očekivali smo slične efekte i direktnog i indirektnog kontakta s homoseksualnim osobama. Odnosno očekivali smo da će osobe s više direktnog i indirektnog kontakta biti manje sklone diskriminirati homoseksualne osobe, odnosno više sklone uključiti se u pozitivna ponašanja usmjerena na poboljšanje njihovog društvenog statusa.

METODA

Postupak

Podaci su prikupljeni on-line metodom snježne grude. Poziv na istraživanje poslan je putem osobnih kontakata i društvenih mreža na veći broj mail adresa. Osobe koje su tim putem zaprimile poziv zamoljene su da ga dalje prosljede svojim prijateljima i poznanicima. Na taj način došli smo do, iako prigodnog, relativno velikog i heterogenog uzorka odraslih osoba. Sudionicima je odmah na početku bila objašnjena svrha istraživanja, zagarantirana im je anonimnost te im je objašnjeno da će se podaci koristiti isključivo na grupnoj razini i za znanstvene svrhe. Na kraju upitnika ostavljena je adresa elektroničke pošte na koju se sudionici mogu javiti s eventualnim upitima.

Sudionici

U istraživanju je sudjelovalo ukupno 1167 osoba. Manji postotak (3.8%) sudionika koji su označili da su homoseksualne ili biseksualne orijentacije odmah je isključen iz daljnjih obrada. S obzirom na cilj istraživanja i preporuke iz literature koja pokazuje kako je seksualna orijentacija kontinuirana varijabla isključili smo i sudionike koji nisu bili isključive heteroseksualne orijentacije (njih 10.8%). Konačni uzorak sastoji se od 997 osoba isključive heteroseksualne orijentacije, pri čemu je u njemu više žena (70.5%) nego muškaraca (29.5%). Dobni raspon kreće se od 15 do 79 godina, a prosječna dob uzorka je 34.5 godine ($SD=11.71$), pri čemu su sudionici najstarije dobi (6.3%) ipak značajno manje zastupljeni u odnosu na one srednje dobi (45.7%) odnosno na mlađe sudionike (48%).

Uzorak je relativno heterogen s obzirom na socio-demografska obilježja. Većina sudionika (79.9%) ima završeno fakultetsko ili više obrazovanje, dok jedna petina ima završenu srednju školu (20.1%). Detaljnije informacije o zastupljenosti obrazovanja po dobnim kategorijama nalaze se u tablici 1. Nešto više od polovice (62.5%) je zaposleno, te svoj socio-ekonomski status procjenjuju prosječnim ili iznad prosječnim (61.4%). Većina ih živi u gradovima (87.5%), a manji postotak (12.5%) u ruralnim područjima. Od onih koji žive u gradovima tek 59.4% živi u Zagrebu. Oko četvrtine sudionika (23.5%) do punoljetnosti je odrastalo u ruralnim područjima, trećina u manjim mjestima i gradovima (36.4%), a 40% u Zagrebu.

Aleksandra Huić, Margareta Jelić, Željka Kamenov: Što predviđa spremnost heteroseksualnih osoba na pozitivno i negativno ponašanje prema osobama homoseksualne orijentacije?

Tablica 1. Zastupljenost različitih stupnjeva obrazovanja s obzirom na dob sudionika (N=987)

		Dobne kategorije			Ukupno
		do 30g	31-45g	55g+	
Najviši završeni stupanj obrazovanja	Osnovna škola	2	0	1	3
	Srednja škola	128	58	8	194
	Viša škola	39	35	4	78
	Fakultet	278	251	29	558
	Poslijediplomski studij/ specijalizacija	27	108	19	154
Ukupno		474	452	61	987

Instrumenti

Namjera negativnog ponašanja prema homoseksualnim osobama ispitana je Skalom sklonosti diskriminaciji homoseksualnih osoba koja je konstruirana za potrebe ovog istraživanja. Čestice za skalu generirane su na temelju nekoliko izvora – (a) instrumenata koji se koriste kada se ispituje kako same homoseksualne osobe percipiraju svoju diskriminaciju u društvu, odnosno kakve oblike diskriminacije i nasilja su doživjeli; (b) tvrdnji iz postojećih skala stavova prema homoseksualnim osobama i njihovim pravima a koje opisuju ponašajnu komponentu stava; te (c) iskustva iz prijašnjih istraživanja sklonosti rodnoj diskriminaciji (Kamenov i Galić, 2011) i diskriminacije grupa na temelju nacionalnosti (Jelić, 2009) a u kojima se prisilni format „da/ne“ odgovora pokazao dobrim izborom ispitivanja sklonosti diskriminaciji, kao i uključivanje primjera diskriminacije iz različitih životnih područja. Skala se sastoji od 14 tvrdnji koje svaka opisuju određeno negativno ponašanje usmjereno prema homoseksualnim osobama u različitim životnim područjima (npr. „Na putovanju bih radije dijelio/la sobu s heteroseksualnom nego s homoseksualnom osobom mog

Aleksandra Huić, Margareta Jelić, Željka Kamenov: Što predviđa spremnost heteroseksualnih osoba na pozitivno i negativno ponašanje prema osobama homoseksualne orijentacije?

spola“; „*Na izborima ne bih dao/dala svoj glas homoseksualnom kandidatu/ kandidatkinji, iako ima iste kvalifikacije i iskustvo kao i heteroseksualni kandidati.*“). Zadatak sudionika je odgovoriti jesu li (DA) ili nisu (NE) spremni ponašati se na opisani način. Psihometrijska analiza pokazala je da skala ima jednodimenzionalnu faktorsku strukturu, pri čemu jedan faktor objašnjava 43.9% varijance. Faktorska zasićenja pojedinih čestica s jednim faktorom su visoka i kreću se u rasponu od .534 do .752. Pouzdanost tipa unutarne konzistencije također je visoka ($\alpha=.89$). Ukupni rezultat predstavlja jednostavnu linearnu kombinaciju svih tvrdnji, a može se kretati od 0 do 14. Viši rezultat ukazuje na veću sklonost diskriminaciji homoseksualnih osoba.

Namjera pozitivnog ponašanja prema homoseksualnim osobama ispitana je Skalom spremnosti na ponašanja usmjerena na poboljšanje statusa homoseksualnih osoba u društvu, koja je također konstruirana za potrebe ovog istraživanja. Tvrdnje se temelje na česticama skale korištene u jednom od prijašnjih neobjavljenih istraživanja autorica. Kriterij za uključivanje tvrdnji bio je da se sadržajno radi o aktivnostima koje se tiču društvenog statusa homoseksualnih osoba. Ovaj kriterij ograničio je moguć raspon ponašanja na specifične aktivnosti, zbog čega ova skala ima puno manji broj čestica u odnosu na skalu kojom smo ispitali namjeru negativnog ponašanja. Skala se sastoji od 6 tvrdnji koje opisuju različite aktivnosti u društvu kroz koje netko može zastupati homoseksualne osobe i njihova prava, te raditi na povećanju ravnopravnosti i poboljšanju njihovog društvenog statusa. Tvrdnje se razlikuju s obzirom na stupanj uključenosti koju traže od osobe (npr. „*Potpisivanje peticije za povećanje/ostvarivanje prava homoseksualnih osoba*“; „*Uključivanje u rad nevladinih udruga koje zastupaju osobe homoseksualne orijentacije*“). Zadatak sudionika je da na skali od 1 (uopće ne) do 5 (u potpunosti da) odgovori koliko bi on osobno bio spreman upustiti se u svaku od 6 aktivnosti. Faktorska analiza je pokazala jednodimenzionalnu strukturu pri čemu jedan faktor objašnjava 73.3% varijance, a faktorska zasićenja se kreću od .802 do .916. Očekivano, pouzdanost tipa unutarne konzistencije je izrazito visoka ($\alpha=.93$). Ukupni rezultat formira se kao prosjek rezultata na svim česticama, pri čemu viši rezultat ukazuje na veću spremnost uključivanja u pozitivne aktivnosti usmjerene na poboljšanje društvenog statusa homoseksualnih osoba.

Kontakt je ispitivan putem nekoliko pitanja od kojih smo naknadno formirali *indekse direktnog i indirektnog kontakta s homoseksualnim osobama*. Kako bismo ispitali direktni kontakt s homoseksualnim osobama sudionicima smo ponudili nekoliko mogućnosti – „*nikad nisam imao/*

Aleksandra Huić, Margareta Jelić, Željka Kamenov: Što predviđa spremnost heteroseksualnih osoba na pozitivno i negativno ponašanje prema osobama homoseksualne orijentacije?

la nikakav kontakt s gej muškarcem/lezbijkom"; „imam poznanika/cu (osobe s kojima ste nekoliko puta razgovarali ali ih ne smatrate prijateljima)", „imam prijatelja/icu (osoba s kojom se družite i računate jedno na drugo)"; „član moje šire obitelji je gej/lezbijka"; „član moje uže obitelji je gej/lezbijka". Sudionicima je ostavljena mogućnost da označe više odgovora, pri čemu su za svaku vrstu kontakta dobili kod 0 ukoliko ga nisu označili, ili kod 1 ukoliko jesu. Također, posebno su odgovarali na pitanja o kontaktu s gejevima i kontaktu s lezbijkama pri čemu je rotiran redosljed odgovaranja. Naknadno smo rekodirali odgovore na prvo pitanje tako da su oni koji nikad nisu imali nikakav kontakt s gej/lezbijkama dobili kod 0. Konačni indeks direktnog kontakta s homoseksualnim osobama formiran je kao zbroj odgovora sudionika na sva pitanja i za gejeve i za lezbijke. Teorijski raspon kreće se od 0 (nikakav kontakt) do 8 (sudionik koji ima i poznanike i prijatelje i članove uže i šire obitelji koji su homoseksualne orijentacije). Viši rezultat ukazuje na više kontakta s homoseksualnim osobama.

Kako bismo ispitali indirektni kontakt s homoseksualnim osobama sudionike smo pitali koliko njihovih heteroseksualnih prijatelja poznaje gejeve odnosno koliko ih poznaje lezbijke. Sudionici su svoj odgovor dali na skali od 0 do 4 (0-niti jedan/na; 1-nekoliko; 2-oko polovice; 3-više od pola; 4-većina). Konačni indeks formiran je kao zbroj odgovora za poznavanje gej muškaraca i za poznavanje lezbijki, a teorijski raspon kreće se od 0 do 8. Viši rezultat ukazuje na veći broj heteroseksualnih prijatelja koji poznaju homoseksualne osobe i time na viši stupanj indirektnog kontakta s homoseksualnih osobama.

Opći podaci o sudionicima sadržavali su pitanja o njihovom rodu, dobi, seksualnoj orijentaciji, stupnju obrazovanja, radnom i socio-ekonomskom statusu, veličini mjesta u kojem su proveli najveći dio života do punoljetnosti te veličini mjesta u kojem trenutno žive. Dodatno smo prikupili globalnu procjenu važnosti vjere u životu sudionika (1-uopće mi nije važna do 7-izrazito mi je važna). Osim toga, zamolili smo ih da na pravcu na kojem je 0 značilo „lijevo", 5 „centar" i 10 „desno" označe svoje političko opredjeljenje.

REZULTATI

S obzirom da je ovo prvo hrvatsko istraživanje koje na sveobuhvatan način ispituje namjeru ponašanja prema homoseksualnih osobama prvo nas je zanimala izraženost sklonosti negativnim odnosno pozitivnim ponašanjima. U prosjeku naši sudionici bili bi spremni na 1-2 diskriminacijska ponašanja ($M=1.69$, $SD=2.778$), odnosno nisu bili sigurni bi li se uključili u pozitivne akcije usmjerene na poboljšanje društvenog statusa homoseksualnih osoba ($M=2.87$; $SD=1.285$). Dodatno smo napravili i frekvencijsku analizu kako bismo ispitali kojim negativnim, odnosno pozitivnim ponašanjima su sudionici našeg istraživanja najviše, a kojima najmanje skloni. U tablici 2 vidimo kako, unatoč malom prosječnom rezultatu, za svaku od navedenih diskriminacijskih ponašanja postoji postotak sudionika koji bi bili spremni tako se ponašati. Štoviše, tek za tri od ukupno 14 diskriminacijskih ponašanja je taj postotak manji od 5%. Naši sudionici najmanje su skloni odreći se sebi bliskih ljudi (djece i prijatelja) ukoliko bi saznali da su oni homoseksualne orijentacije. Također ne bi prestali navijati za nekog sportaša ukoliko bi saznali da su on ili ona homoseksualne orijentacije. S druge strane, svaki peti sudionik ne bi bio spreman iznajmiti stan homoseksualnim osobama, za suradnika bi radije odabrao heteroseksualnu nego homoseksualnu osobu, te na izborima ne bi glasao za homoseksualnog kandidata čak i u slučaju da ima iste kvalifikacije i iskustvo kao i heteroseksualni kandidat. Najveći postotak ljudi, gotovo 40%, ne bi na putovanju dijelilo sobu s homoseksualnom osobom istog spola kao i oni sami.

Aleksandra Huić, Margareta Jelić, Željka Kamenov: Što predviđa spremnost heteroseksualnih osoba na pozitivno i negativno ponašanje prema osobama homoseksualne orijentacije?

Tablica 2. Postotak odgovora DA na tvrdnje o spremnosti na diskriminaciju homoseksualnih osoba (N=997)

1. Da biram suradnika za jedan važan i dobro plaćeni posao, radije bih odabrao/la heteroseksualnu osobu nego homoseksualnu osobu.	17.9
2. Da na poslu ne mogu riješiti neki važan zadatak, radije bih tražio/la pomoć kolege/ice heteroseksualne orijentacije nego kolege/ice homoseksualne orijentacije.	11.1
3. Da odlučujem o upisu na fakultet/radnom mjestu, između dva kandidata koji imaju jednaki broj bodova pri upisu, prednost bih dao/la osobi heteroseksualne orijentacije.	12.3
4. Na izborima ne bih dao/dala svoj glas homoseksualnom kandidatu/ kandidatkinji, iako ima iste kvalifikacije i iskustvo kao i heteroseksualni kandidati.	21.6
5. Da trebam izabrati suigrača za svoju sportsku ekipu, radije bih odabrao/la heteroseksualnu osobu, čak i ako je homoseksualac bolji u tom sportu.	6.1
6. Na putovanju bih radije dijelio/la sobu s heteroseksualnom nego s homoseksualnom osobom mog spola.	39.5
7. Da iznajmljujem stan, radije bih ga iznajmio/la heteroseksualnoj nego homoseksualnoj osobi.	21.2
8. Da saznam da je moj liječnik homoseksualac, promijenio/la bih liječnika.	7.1
9. Da saznam da je učitelj/ica mog djeteta homoseksualne orijentacije, prebacila/o bih dijete u neki drugi razred.	12.8
10. Da saznam da je netko od mojih prijatelja homoseksualne orijentacije, prestao/la bih se družiti s njim/njom.	1.8
11. Da saznam da je sportaš/ica za kojeg/u navijam homoseksualne orijentacije, ne bih više navijao/la za nju/njega.	3.8
12. Ne bih kupila/o kuću ili stan da saznam da su prvi susjedi homoseksualci.	5.6
13. Da kraj mene u autobusu sjedne homoseksualni par, preselio/la bih se na drugo mjesto.	7.5
14. Da mi moje dijete kaže da je homoseksualne orijentacije, odrekao/la bih ga se.	2

Aleksandra Huić, Margareta Jelić, Željka Kamenov: Što predviđa spremnost heteroseksualnih osoba na pozitivno i negativno ponašanje prema osobama homoseksualne orijentacije?

U tablici 3 nalaze se postoci pojedinačnih odgovora na tvrdnje vezane uz pozitivna ponašanja prema homoseksualnim osobama. Razvidno je kako unatoč tome što nismo utvrdili da je velik broj naših sudionika bio sklon diskriminaciji, također nismo utvrdili velik broj sudionika koji su skloni uključiti se u pozitivna ponašanja prema homoseksualnim osobama. Tek oko polovice sudionika sigurno bi potpisalo peticiju za povećanje/ostvarivanje prava homoseksualnih osoba, glasovalo za ta ista prava i zauzimalo se za njih u razgovorima sa svojim prijateljima i poznanicima. S druge strane, na posjećivanje kulturnih manifestacija, sudjelovanje u povorci ponosa ili uključivanje u rad nevladinih udruga koje s bave pravima homoseksualnih osoba sigurno je spremno jedva desetak posto sudionika.

Tablica 3. Postoci pojedinačnih odgovora na tvrdnje o pozitivnim ponašanjima usmjerenima na poboljšanje društvenog statusa homoseksualnih osoba (N=997)

	uopće				sigurno
	ne				da
Posjećivanje kulturnih manifestacija/festivala (npr. Queer festival)	39.9	14.2	20.5	15.4	10.01
Potpisivanje peticije za povećanje/ostvarivanje prava homoseksualnih osoba	28.2	6.6	8.8	12.7	43.6
Zauzimanje za ravnopravnost homoseksualnih osoba u raspravama/razgovorima s prijateljima ili poznanicima	16.8	6.9	10.7	16.4	49.2
Sudjelovanje u gay pride povorci	56.3	12.6	14	8.9	8.2
Glasovanje za povećanje/ostvarivanje prava homoseksualnih osoba	26.6	7.1	7.9	10.7	47.7
Uključivanje u rad nevladinih udruga koje zastupaju osobe homoseksualne orijentacije	44.2	16.4	20.3	11.4	7.7

U tablici 4 nalaze se podaci o osnovnim odnosima među varijablama od interesa u ovom istraživanju. Sklonost diskriminaciji homoseksualnih osoba i spremnost na uključivanje u pozitivna ponašanja u međusobnom su negativnom odnosu što znači da su osobe koje su sklonije diskriminaciji istovremeno manje spremne se uključiti u pozitivna ponašanja i obratno. Korelacija ove

Aleksandra Huić, Margareta Jelić, Željka Kamenov: Što predviđa spremnost heteroseksualnih osoba na pozitivno i negativno ponašanje prema osobama homoseksualne orijentacije?

dvije vrste namjere ponašanja je umjereno visoka, međutim radi se o tek 36% dijeljene varijance, što govori u prilog tome da se ipak radi o dva različita ponašanja. Na temelju ovog relativno malog postotka za očekivati je da će tek manji broj pojedinaca koji su skloni ne diskriminirati ujedno biti skloni pozitivnim ponašanjima. Drugim riječima, ima smisla ispitati u kojoj mjeri isti set prediktora pridonosi predviđanju jedne odnosno druge vrste ponašanja.

U skladu s očekivanjima gotovo sva socio-demografska obilježja kao i obje vrste kontakta značajno su povezane sa sklonosti diskriminaciji i spremnosti na uključivanje u pozitivna ponašanja. Osim toga, svi konstrukti koji su s negativnim ponašanjima povezani pozitivno, s pozitivnim ponašanjima su povezani negativno.

Tablica 4. Korelacije između glavnih varijabli u istraživanju (N=997)

	Pozpon	Rod	Dob	Obraz	Vjera	Polit	Dkontakt	INDkontakt
Skлонost diskriminaciji	-.603**	-.207**	-.030	-.078*	.381**	.473**	-.278**	-.239**
Pozitivna ponašanja		.210**	.116**	.092**	-.544**	-.593**	.338**	.296**
Rod			-.036	.018	.084**	-.076*	.072*	.044
Dob				.217**	-.122**	-.183**	-.029	-.076*
Stupanj obrazovanja					.013	-.044	.148**	.098**
Važnost vjere						.545**	-.223**	-.197**
Političko opredjeljenje							-.234**	-.253**
Direktni kontakt								.517**

Legenda: Diskr=skлонost diskriminaciji; Rod=kodiran kao 1 (muškarci) i 2 (žene); Pozpon=pozitivna ponašanja; Obraz=stupanj obrazovanja; Vjera=važnost vjere; Polit=političko opredjeljenje; Dkontakt=direktni kontakt s homoseksualnim osobama; INDkontakt=indirektni kontakt s homoseksualnim osobama; * $p < .05$; ** $p < .01$

S obzirom na postojanje značajnih međusobnih korelacija u sljedećem koraku smo ove varijable uvrstili u dva hijerarhijska regresijska modela, jedan kojim smo htjeli predvidjeti sklonost diskriminaciji, i drugi kojim smo htjeli predvidjeti spremnost na pozitivna ponašanja. U prvom koraku smo uvrstili socio-demografska obilježja, a u drugom koraku varijable koje su bliže vezane uz tematiku homoseksualnih osoba odnosno direktni i indirektni kontakt s osobama homoseksualne orijentacije. Rezultati su prikazani u tablici 5.

Tablica 5. Rezultati hijerarhijskih regresijskih modela kojima se predviđa namjera pozitivnih i negativnih ponašanja (N=997)

		Sklonost diskriminaciji		Spremnost na pozitivna ponašanja	
		Korak 1	Korak 2	Korak 3	Korak 4
		β	β	β	β
1	Rod	-.195**	-.184**	.230**	.218**
	Dob	.097**	.079**	-.007	.018
	Stupanj obrazovanja	-.084**	-0.54	.073**	.039
	Važnost vjere	.263**	.240**	-.382**	-.357**
	Političko opredjeljenje	.324**	.299**	-.360**	-.326**
2	Direktni kontakt		-.144**		.136**
	Indirektni kontakt		-.018		.059*
Cijeli model					
	R	.555**	.574**	.696**	.715**
	Kor. R²	.304**	.324**	.482**	.507**
	ΔR^2		.021**		.026**

Legenda: 1=prvi korak u modelu; 2=drugi korak u modelu; β =standardizirani beta koeficijent; R=koeficijent multiple korelacije; Kor. R²=korigirani kvadrirani koeficijent multiple korelacije; ΔR^2 =varijanica objašnjena dodavanjem novog bloka varijabli; * $p < .05$; ** $p < .01$

Aleksandra Huić, Margareta Jelić, Željka Kamenov: Što predviđa spremnost heteroseksualnih osoba na pozitivno i negativno ponašanje prema osobama homoseksualne orijentacije?

Korištenim setom socio-demografskih varijabli objasnili smo 30.4% varijance sklonosti diskriminaciji homoseksualnih osoba, pri čemu su muškarci, starije osobe, osobe nižeg stupnja obrazovanja, oni kojima je vjera važnija u životu i oni desnijeg političkog opredjeljenja skloniji diskriminirati homoseksualne osobe. Dodavanje kontakta s homoseksualnim osobama značajno je, iako malo (2.1%), povećalo postotak objašnjene varijance, pri čemu se kao značajan prediktor pokazao samo direktni kontakt s osobama homoseksualne orijentacije. Osobe koje imaju više kontakta s gejevima i lezbijkama istovremeno su ih manje sklone diskriminirati. Osim toga, dodavanjem kontakta u model stupanj obrazovanja više nije bio značajan prediktor sklonosti diskriminaciji.

Istim setom socio-demografskih varijabli objasnili smo 48.2% varijance spremnosti na uključivanje u pozitivne akcije usmjerene na poboljšavanje društvenog statusa homoseksualnih osoba. Na pozitivne akcije spremnije su žene, osobe višeg stupnja obrazovanja, oni kojima je vjera manje važna u životu i oni lijevijeg političkog opredjeljenja. Zanimljivo, dob nije bila značajan prediktor, a stupanj obrazovanja je i u ovom slučaju izgubio na značajnost dodavanjem kontakta u model. Kontakt je ponovno značajno povećao postotak objašnjene varijance, iako ponovno za relativno malen postotak (2.6%). Međutim, u slučaju spremnosti na uključivanje u pozitivne akcije značajni prediktori su bili i direktni i indirektni kontakt s homoseksualnim osobama. Osobe koje imaju više kontakta s gejevima i lezbijkama, kao i osobe čiji heteroseksualni prijatelji imaju kontakta s gejevima i lezbijkama spremniji su na uključivanje u aktivnosti usmjerene na poboljšanje društvenog statusa homoseksualnih osoba.

RASPRAVA

U ovom istraživanju bavili smo se pitanjem odrednica sklonosti ponašanja prema homoseksualnim osobama. Zanimalo nas je što predviđa nečiju sklonost da pripadnike seksualnih manjina ne tretira jednako kao i heteroseksualne osobe, odnosno da ih diskriminira. Dodatno smo ispitali i što predviđa nečiju sklonost da se uključi u aktivnosti usmjerene na poboljšanje društvenog statusa homoseksualnih osoba. U skladu sa suvremenim spoznajama (Abrams, 2010), pretpostavili smo da se nečija sklonost negativnom odnosno pozitivnom ponašanju treba ispitivati kao dvije odvojene

dimenzije, što je naš nalaz o tek umjerenom povezanosti između ova dva konstrukta i potvrdio. Slično, bez obzira što naši sudionici u prosjeku nisu previše skloni diskriminirati homoseksualne osobe, to ne znači da su automatski skloni uključiti se u aktivnosti usmjerene na poboljšanje društvenog statusa homoseksualnih osoba.

Prosječna izraženost sklonosti negativnom odnosno pozitivnom ponašanju na ovom uzorku je očekivana. Naime, kako smo već naveli, naša sklonost određenom ponašanju je odraz naših stavova i predrasuda. Na temelju hrvatskih podataka navedenih u uvodu o općenito negativnim stavovima prema gejevima i lezbijkama, mogli bismo očekivati da naši sudionici budu i više skloni diskriminaciji odnosno manje skloni pozitivnom ponašanju. Međutim, ti podaci temelje se na nacionalno reprezentativnim uzorcima. Druga hrvatska istraživanja koja su provedena na uzorcima sličnim ovom (prigodnim, on-line, s većim udjelom žena, mlađih i visokoobrazovanih osoba) pokazuju kako su stavovi prema homoseksualnim osobama neutralni do blago pozitivni (Huić, Jelić i Kamenov, u tisku; Tomić i Čepulić, 2013). Stoga relativno niska izraženost sklonosti negativnom ponašanju odnosno nesklonosti pozitivnom ponašanju ne čudi. U svakom slučaju buduća istraživanja trebala bi ispitati namjere ponašanja prema homoseksualnim osobama na nacionalno reprezentativnim uzorcima. Vjerujemo da bi takvi podaci pokazali nešto više sklonosti negativnom ponašanju.

Međutim, poražavajuće je da, čak i uzorak koji očekivano ima nešto pozitivnije stavove, i u prosjeku nije sklon diskriminaciji, još uvijek pokazuje relativno izraženu sklonost stavljati homoseksualne osobe u neravnopravan položaj u određenim životnim područjima, prvenstveno u kontekstu posla, politike i njihovih stanarskih prava. Naime, oko petine naših sudionika je izjavilo da ne bi bilo spremno iznajmiti stan homoseksualnim osobama, da bi za suradnika na poslu radije odabralo heteroseksualnu nego homoseksualnu osobu, te da bi na izborima radije glasalo za heteroseksualnog kandidata čak i u slučaju da ima iste kvalifikacije i iskustvo kao i heteroseksualni kandidat. Ova relativno visoka spremnost na diskriminaciju u ovim područjima vjerojatno proizlazi iz manjeg povjerenja u osobe koje su drugačije od nas samih.

Gotovo 40% sudionika izjavilo je kako na putovanju ne bi željeli dijeliti sobu s homoseksualnom osobom istog spola kao i oni sami. Ovo potonje ponašanje najbolji je primjer tzv. prikriivenog

heteroseksizma. Naime, jedan od nedostataka našeg istraživanja jest što smo odlučili ispitati samo nečiju namjeru ponašanja, a ne opažati stvarno ponašanje. Dodatno, koristili smo metodu samo-iskaza koja je izrazito podložna socijalno poželjnom odgovaranju. Naši sudionici vjerojatno su svjesni toga da će, ako odgovore da su spremni na ponašanja o kojima smo ih pitali, priznati da su skloni stavljati druge ljude u neravnopravan položaj samo na temelju njihove seksualne orijentacije, što nije socijalno poželjno. Međutim, primjer dijeljenja sobe s nekim puno je manje očit primjer diskriminacije, zato ga smatramo prikrivenim. Dodatno, taj primjer je posebno moćan u izazivanju emocionalnih reakcija za koje se pokazalo da su u podlozi stereotipa i predrasuda prema gejevima i lezbijkama kao što su gađenje, ljutnja i strah (Abrams i Houston, 2006), a koje onda motiviraju ljude da odbacuju pripadnike neke skupine. U ovom slučaju zato ne čudi da je upravo na ovo ponašanje spreman najveći broj naših sudionika.

Pozitivnim nalazom možemo smatrati što se većina naših sudionika ne bi bila spremna odreći sebi bliske osobe (djeteta ili prijatelja) ukoliko bi saznali da su oni homoseksualne orijentacije. Buduća istraživanja trebala bi detaljnije istražiti zašto je to tako. Naime, moguće je da dio naših sudionika vjeruje da bi mogli utjecati na promjenu seksualne orijentacije svojih prijatelja i djece, pa ih se stoga ne trebaju odreći. A moguće je i da je osjećaj ljubavi i bliskosti koji dijelimo s ovim osobama dovoljno jak da sačuva naše odnose s njima unatoč našim eventualnim negativnim stavovima prema njihovoj seksualnoj orijentaciji.

Što se tiče spremnosti na uključivanje u aktivnosti usmjerene na poboljšavanje društvenog statusa homoseksualnih osoba, naši sudionici su još donekle spremni uključiti se u akcije koje ne zahtijevaju puno vremena i truda, poput glasovanja za prava homoseksualnih osoba, potpisivanja peticije ili zauzimanja za njihovu ravnopravnost u razgovorima s prijateljima i poznanicima. S druge strane, na akcije koje zahtijevaju ulaganje vremena i truda, a pri tome uključuju i stvarni kontakt s homoseksualnim osobama poput posjećivanja kulturnih manifestacija, sudjelovanja u povorci ponosa ili uključivanja u rad nevladinih udruga koje se bave pravima homoseksualnih osoba sigurno je spremno jedva desetak posto sudionika. Ovakvi nalazi su očekivani i pokazuju da je u istraživanja važno uključiti cijeli raspon kako negativnih tako i pozitivnih ponašanja kako bismo dobili sveobuhvatniju sliku namjere ponašanja prema homoseksualnim osobama.

U skladu s našim početnim očekivanjima i drugim nalazima iz literature muškarci, starije osobe, osobe kojima je vjera važnija u životu te koje su politički desnijeg opredjeljenja, kao i osobe s manje kontakta s gejevima i lezbijkama sklonije su homoseksualne osobe stavljati u neravnopravan položaj odnosno diskriminirati ih. Suprotno tome, žene, osobe kojima je vjera manje važna u životu i koje su lijevijeg političkog opredjeljenja, te koje su imale više kontakta s gejevima i lezbijkama spremnije su uključiti se u aktivnosti usmjerene na poboljšanje društvenog statusa homoseksualnih osoba.

Zanimljivo je kako se dob pokazala značajnim prediktorom namjere diskriminacije, no ne i namjere uključivanja u pozitivna ponašanja. Naime, stariji pojedinci općenito su rigidniji i imaju tendenciju imati negativnije stavove prema različitim grupama koje su različite od njih samih. Dodatno, odrastali su i formirali svoje stavove u vrijeme kada homoseksualnost nije bila društveno vidljiva pojava, te su društvene norme, za razliku od danas, jasno osuđivale homoseksualnost. Zbog toga je ovaj negativan odnos očekivan. Međutim, pitanje je zbog čega nismo našli suprotan odnos s namjerom uključivanja u aktivnosti usmjerene na poboljšanje društvenog statusa homoseksualnih osoba. Jedna od mogućnosti je da dob stvarno ne igra značajnu ulogu, odnosno da se radi o jako malenom efektu koji je zbog toga nestabilan. Druga mogućnost je da put od dobi do veće sklonosti uključivanja u aktivnosti nije direktan već ide indirektno preko određenih medijatora, ili da je povezanost dobi sa spremnosti na pozitivna ponašanja zapravo nelinearna što svojom analizom onda nismo uspjeli otkriti. Također treba napomenuti kako smo na razini običnih bivarijantnih korelacija dobili kako je dob baš obratno bila povezana s pozitivnim, no ne i negativnim ponašanjima. Ovakvi obrnuti nalazi na razini običnih korelacija i regresijskih koeficijenata dalje potvrđuju važnost međusobne kontrole pojedinih socio-demografskih karakteristika, kako bi se došlo do što točnijih zaključaka. Buduća istraživanja trebala bi pobliže istražiti ovaj odnos, posebno zbog važnih praktičnih implikacija i nužnosti da preventivni programi budu usmjereni na prave ciljne skupine.

I u slučaju namjere negativnog i namjere pozitivnog ponašanja stupanj obrazovanja bio je značajan prediktor u prvom koraku (pri čemu je više obrazovanje povezano s manje sklonosti diskriminaciji i s višom spremnosti na pozitivna ponašanja), međutim dodavanjem kontakta u drugom koraku više nije bio značajan prediktor. Ovakav nalaz može upućivati na mogući medijacijski utjecaj kontakta u odnosu obrazovanja i namjere ponašanja. Naime, obrazovanje je općenito povezano s

kritičkim mišljenjem i manjom podložnosti konformizmu te na taj način promiče toleranciju prema svim manjinskim skupinama, pa tako i homoseksualnim osobama (Ohlander, Batalova i Treas, 2005). Međutim, moguće da ta ista, drugačije rečeno, otvorenost prema različitostima, zapravo dovodi do više prilika za kontakt s homoseksualnim osobama što onda vodi k manjoj sklonosti diskriminaciji odnosno većoj sklonosti uključivanja u pozitivna ponašanja. Buduća istraživanja trebala bi se detaljnije pozabaviti tim odnosima. U svakom slučaju naši nalazi pokazuju kako je važno istovremeno ispitivati različite prediktore kako bi se uz međusobnu kontrolu dobila što točnija slika o njihovoj ulozi.

U skladu s tom preporukom, slično kao i kod prediktora stavova prema gejevima i lezbijkama (Schwartz, 2010), i naši nalazi pokazuju da su važnost vjere i političko opredjeljenje najvažniji samostalni prediktori namjere ponašanja prema gejevima i lezbijkama. Naime, prema mnogim religijama homoseksualnost je u suprotnosti s vrijednosnim sustavom koji propagiraju, a homoseksualne osobe se osuđuje jer krše tradicionalne norme vezane uz vjeru (Whitley, 2009), pa ne čudi da se njezina uloga očituje i u namjeri diskriminacije homoseksualnih osoba, odnosno u manjoj spremnosti na uključivanje u aktivnosti usmjerene na poboljšanje njihovog društvenog statusa. Također, desnije političke opcije koje su karakterizirane konzervativnom, tradicionalnom vrijednosnom ideologijom u ekstremnim slučajevima javno propagiraju nepodržavanje jednakog statusa homoseksualnih osoba u društvu, a u manje ekstremnim slučajevima se odlučuju jednostavno zadržati postojeći društveni status quo tako da ne donose zakone i odluke koje se tiču seksualnih manjina. Stoga ne čudi da osobe ovog političkog opredjeljenja nemaju namjeru uključiti se u pozitivna ponašanja prema gejevima i lezbijkama, odnosno da su sklonije diskriminirati ih. Dodatno objašnjenje možemo pronaći i u nalazima istraživanja odrednica stavova prema homoseksualnim osobama a koja pokazuju da se gejevi i lezbijke percipiraju kao posebna prijetnja tradicionalnom obiteljskom poretku i tradicionalnim rodnim ulogama (Kite i Whitley, 1996; Whitley, 2001). Važnost takve ideologije potvrđena je i u istraživanju Goodman i Moradi (2008), koje su pronašle da je prihvaćanje tradicionalne rodne ideologije povezano i s većom sklonosti diskriminaciji i manjom sklonosti pozitivnim ponašanjima prema gejevima i lezbijkama. Taj isti tip rodne tradicionalnosti povezan je s desnijim i konzervativnijim političkim opcijama što dodatno objašnjava naš nalaz.

Sukladno nalazima iz literature potvrdili smo važnu zaštitnu ulogu kontakta s osobama homoseksualne orijentacije i za namjeru ponašanja prema njima. Pojedinci koji osobno poznaju gejeve i lezbijke manje su ih skloni diskriminirati, odnosno spremniji su uključiti se u aktivnosti usmjerene na poboljšanje njihovog društvenog statusa. Kako smo već spomenuli, kontakt s pripadnicima drugih skupina dovodi do većeg međusobnog otkrivanja informacija, više zajedničkih iskustava i većeg reciprociteta među pripadnicima različitih grupa, većeg povjerenja između članova, boljeg znanja o drugoj skupini, što sve skupa smanjuje strah od nepoznatog, dovodi do individualizacije članova grupe, smanjuje stereotipe i u konačnici rezultira pozitivnijim stavovima i ponašanjem (Abrams, 2010). Važno je naglasiti kako naši nalazi pokazuju da direktni kontakt i smanjuje vjerojatnost da će netko biti sklon diskriminaciji i povećava vjerojatnost da će se uključiti u pozitivna ponašanja, što ovaj dio naših nalaza čini ključnim za bilo kakva edukacijska ili preventivna djelovanja.

S druge strane, čini se da uloga različitih vrsta kontakta za različite vrste namjere ponašanja nije tako jednostavna. Naime, prema našim nalazima indirektni kontakt predviđa samo spremnost na uključivanje u aktivnosti usmjerene na poboljšanje društvenog statusa homoseksualnih osoba, no ne i sklonost diskriminacije tih osoba. Naime, moguće je da su putevi kojim direktni i indirektni kontakt djeluju na namjeru negativnog i pozitivnog ponašanja različiti. Tako su, na primjer, u svojem istraživanju Mereish i Poteat (2015) pronašli da direktni kontakt smanjuje anksioznost koju homoseksualne osobe izazivaju, što zauzvrat vodi pozitivnijim stavovima i do manje homofobnih nasilnih ponašanja prema njima. Indirektni kontakt također je vodio k manjoj anksioznosti ali je do pozitivnih ponašanja vodio samo ako su pojedinci ujedno imali vrlo snažne pozitivne stavove. Drugim riječima, snaga stava pokazala se važnim i medijatorom i moderatorom u slučaju pozitivnih ali ne i u slučaju negativnih ponašanja. Buduća istraživanja trebala bi se usmjeriti na ispitivanje potencijalnih medijatora i moderatora odnosa direktnog i indirektnog kontakta posebno s obzirom na njihovu potencijalnu važnost za edukativne i preventivne programe.

Na kraju valja spomenuti metodološka ograničenja našeg istraživanja pri čemu smo se nekih već ranije kratko dotakli. Naime, naši podaci dobiveni su korelacijskim nacrtom na prigodnom uzorku i on-line, te zato treba biti oprezan prilikom njihove generalizacije, niti se naši nalazi smiju interpretirati kroz uzročno-posljedične odnose. Na primjer, povezanost između kontakta i namjere ponašanja može značiti da više kontakta vodi k više pozitivnog odnosno manje negativnog

ponašanja, ali i da je više pozitivnog odnosno manje negativnog ponašanja dovelo do više kontakta s homoseksualnim osobama. Jedino buduća eksperimentalna ili longitudinalna istraživanja mogu odgovoriti na pitanje o smjeru međusobnog utjecaja. Također, naši nalazi se ne mogu generalizirati na cijelu hrvatsku populaciju, s obzirom na u njemu veću zastupljenost žena, više-obrazovanih osoba, te na premalu zastupljenost onih najstarije životne dobi. Kao što smo već naveli za ove skupine su ranija istraživanja pokazala kako imaju pozitivnije stavove prema homoseksualnim osobama, te shodno tome nisu posebno sklone diskriminirati. Karakteristike našeg uzorka između ostalog su posljedica i činjenice da je istraživanje provedeno on-line, te da su mu mogli pristupiti samo oni dijelovi populacije koji imaju pristup i znanja i vještine korištenja internetom. Međutim treba naglasiti kako je naš uzorak ipak relativno heterogen s obzirom na različita socio-demografska obilježja što mu pruža određene prednosti unatoč njegovoj prigodnosti. Dodatno, radi se uzorku odraslih osoba, a ne o uzorku studenata koji su inače uobičajeni u sličnim istraživanjima.

Unatoč ovim ograničenjima, naše istraživanje pružilo je vrijedne podatke o tome što predviđa namjeru ponašanja prema homoseksualnim osobama. Sveobuhvatno smo ispitali ulogu različitih socio-demografskih obilježja, te potvrdili da su rod, dob, obrazovanje, religioznost i političko opredjeljenje važni prediktori ne samo stavova nego i namjere ponašanja prema gejevima i lezbijkama. Osim toga, na sveobuhvatan način smo ispitali i sklonost diskriminacije homoseksualnih osoba u širokom rasponu životnih područja. S obzirom da negativna diskriminatorska ponašanja nisu samo suprotan pol sklonosti pozitivnim ponašanjima, nadalje smo doprinijeli literaturi tako što smo uključili i mjeru spremnosti na sudjelovanje u aktivnostima usmjerenima na poboljšanje društvenog statusa gejeva i lezbijki. Sveobuhvatno ispitivanje različitih vrsta namjere ponašanja, te različitih odrednica tog ponašanja poput socio-demografskih karakteristika i direktnog i indirektnog kontakta s homoseksualnim osobama omogućilo je da njihovu ulogu međusobno kontroliramo i time pridonosimo znanstvenoj problematici odrednica namjere ponašanja prema gejevima i lezbijkama.

Naravno, svojim istraživanjem nismo uspjeli zahvatiti sve moguće prediktore ovih ponašanja. Buduća istraživanja trebala bi se usmjeriti na ispitivanje uloge različitih osobina i vjerovanja koje su se pokazale važnim odrednicama stavova, ili važni moderatori i medijatori u odnosu kontakta s gejevima i lezbijkama, poput autoritarnosti, tradicionalnih stavova prema rodnim ulogama, esencijalističkih uvjerenja i slično. Također, naše istraživanje bilo je usmjereno samo na namjeru ponašanja,

a ne na stvarno ponašanje prema gejevima i lezbijkama. Buduća istraživanja trebala bi ispitati što predviđa stvarno ponašanje, kao i važne situacijske odrednice tog ponašanja.

Nalaz da su prediktori i negativnog i pozitivnog ponašanja slični, te da se radi o istim prediktorima kao i u slučaju stavova prema gejevima i lezbijkama je ohrabrujući jer znači da budući edukacijski i preventivni programi mogu istovremeno biti usmjereni i na stavove i na ponašanje i istovremeno zahvatiti i problematiku smanjivanja neravnopravnog i negativnog tretmana gejeva i lezbijki i problematiku poboljšavanja njihovog statusa u društvu. Postojeće spoznaje o efikasnosti programa govore o važnosti jasno formuliranih organizacijskih odnosno školskih/fakultetskih politika o ne-toleranciji zadirivanja, neravnopravnog tretiranja ili nasilja nad osobama homoseksualne orijentacije za pozitivnu organizacijsku odnosno školsku klimu koja povratno smanjuje incidenciju navedenih ponašanja (npr. Birkett, Espelage i Koenig, 2009). Posebno efikasnim pokazalo se i osnivanje tzv. gej-hetero saveza (eng. *gay-straight alliances*) koji pružaju platformu za učenje činjenica o seksualnoj orijentaciji općenito te za osvještavanje negativnih učinaka koje nasilje i diskriminacija imaju po osobe homoseksualne orijentacije (GLSEN, 2007). Ovaj tip saveza potencijalno je izvrsna platforma za uključivanje u cijelu plejadu pozitivnih ponašanja usmjerenih na poboljšanje statusa homoseksualnih osoba.

Naši nalazi nadalje pokazuju kako takve programe treba usmjeriti posebno na religioznije osobe i one konzervativnijeg političkog opredjeljenja, te na muškarce, starije i manje obrazovane osobe. Međutim, ukoliko pojedinci nisu za to motivirani specijalizirani edukacijski i preventivni programi neće dovesti do promjene negativnih stavova niti smanjiti sklonost diskriminaciji homoseksualnih osoba te se postavlja pitanje kako motivirati heteroseksualne pojedince da promjene svoje stavove i ponašanje. Mnogobrojna istraživanja, kao i rezultati ovog, pokazuju kako bliski odnosi odnosno više kontakta s osobama homoseksualne orijentacije pružaju kako motivacijski tako i kontekst u kojem heteroseksualne osobe mogu poboljšati svoje znanje te se psihološki osnažiti za promjenu svojih stavova i ponašanja (Herek, 2007). Shodno tome, edukacijski i preventivni programi trebaju uključiti priliku za pozitivni kontakt s homoseksualnim osobama, ili barem osvještavanje toga da su nama bliski ljudi u kontaktu s gejevima i lezbijkama.

LITERATURA

- Abrams, D. (2010): Processes of prejudice: Theory, evidence and intervention. Equality and Human Rights Commission.
- Abrams, D., Houston, D. M. (2006): Equality, diversity and prejudice in Britain: Results from the 2005 national survey. Report for the Cabinet Office Equalities Review. Kent: University of Kent Center for the Study of Group Processes.
- Avery, A., Chase, J., Johansson, L., Litvak, S., Montero, D., Wydra, M. (2007): America's changing attitudes toward homosexuality, civil unions, and same gender marriage. *Social Work*, 52, 71–79.
- Birkett, M., D. Espelage, Koenig, B. (2009): LGB and questioning students in schools: The moderating effects of homophobic bullying and school climate on negative outcomes. *Journal of Youth and Adolescence* 38 (7), 989–1000.
- Brewer, P. R. (2003). Values, political knowledge, and public opinion about gay rights. *Public Opinion Quarterly*, 62, 173–201.
- Calcagno, J. (2016): Transforming Straight Guilt Into Collective Action for LGBs via Close Cross-Group Friendships A Gender-Moderated Process. *Psychology of Women Quarterly*, published online ahead of print
- Cochran, S. D., Sullivan, J. G., Mays, V. M. (2003): Prevalence of mental disorders, psychological distress, and mental health services use among lesbian, gay, and bisexual adults in the United States. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 71(1), 53-61.
- Crandall, C. S., Eshleman, A., O'Brien, L. (2002): Social norms and the expression and suppression of prejudice: the struggle for internalization. *Journal of Personality and Social Psychology*, 82(3), 359-378.

- Dasgupta, N., Rivera, L. M. (2008): When social context matters: The influence of long-term contact and short-term exposure to admired outgroup members on implicit attitudes and behavioral intentions. *Social Cognition*, 26(1), 112-123.
- Dhont, K., Van Hiel, A. (2011): Direct contact and authoritarianism as moderators between extended contact and reduced prejudice Lower threat and greater trust as mediators. *Group Processes & Intergroup Relations*, 14(2), 223-237.
- Ellis, J., Fox, P. (2001): The effect of self-identified sexual orientation on helping behavior in a British sample: Are lesbians and gay men treated differently? *Journal of Applied Social Psychology*, 31, 1238-1247.
- European Union Agency for Fundamental Rights (FRA) (2013): EU LGBT Survey, Results at a glance. Dostupno na http://fra.europa.eu/sites/default/files/eu-lgbt-survey-results-at-a-glance_en.pdf
- Fingerhut, A. W. (2011): Straight Allies: What Predicts Heterosexuals' Alliance With the LGBT Community? 1. *Journal of Applied Social Psychology*, 41(9), 2230-2248.
- Gabriel, U., Banse, R. (2006): Helping Behavior as a Subtle Measure of Discrimination Against Lesbians and Gay Men: German Data and a Comparison Across Countries1. *Journal of Applied Social Psychology*, 36(3), 690-707.
- Gay, Lesbian and Straight Education Network (GLSEN) (2007): Gay - Straight Alliances: Creating safer schools for LGBT students and their allies. (GLSEN Research Brief). New York Gay, Lesbian and Straight Education Network
- Gelbal, S. Duyan, V. (2006): Attitudes of university students toward lesbians and gay men in Turkey. *Sex Roles*, 55, 573-579.
- Goodman, M. B., Moradi, B. (2008): Attitudes and behaviors toward lesbian and gay persons: Critical correlates and mediated relations. *Journal of Counseling Psychology*, 55(3), 371-384.

- Grapes, K. (2006): Ignorant discrimination: How education levels affect attitudes toward homosexuality and gay rights. *Sociological Viewpoints*, 22, 51–59.
- Hebl, M. R., Foster, J. B., Mannix, L. M., Dovidio, J. F. (2002): Formal and interpersonal discrimination: A field study of bias toward homosexual applicants. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 28(6), 815-825.
- Herek, G.M. (1984): Beyond "homophobia": A social psychological perspective on attitudes toward lesbians and gay men. *Journal of Homosexuality*, 10, 1-21.
- Herek, G. M. (1988): Heterosexuals' attitudes toward lesbians and gay men: Correlates and gender differences. *The Journal of Sex Research*, 24, 451-477.
- Herek, G. M. (2002): Gender gaps in public opinion about lesbians and gay men. *Public Opinion Quarterly*, 66(1), 40-66.
- Herek, G. M. (2007): Confronting sexual stigma and prejudice: Theory and practice. *Journal of Social Issues*, 63(4), 905-925.
- Herek, G. M., Glunt, E. K. (1993): Interpersonal contact and heterosexuals' attitudes toward gay men: Results from a national survey, *Journal of Sex Research*, 30, 239-244.
- Herek, G. M., McLemore, K. A. (2013): Sexual prejudice. *Annual Review of Psychology*, 64, 309-333.
- Hinrichs, D. W., Rosenberg, P. J. (2002): Attitudes toward gay, lesbian and bisexual persons among heterosexual liberal arts college students. *Journal of Homosexuality*, 43, 61-84.
- Horvath, M., Ryan, A. M. (2003): Antecedents and potential moderators of the relationship between attitudes and hiring discrimination on the basis of sexual orientation. *Sex Roles*, 48(3-4), 115-130.
- Huić, A., Jelić, M., Kamenov, Ž. (u tisku): Essentialist beliefs about homosexuality and the propensity to discriminate against homosexuals. *Suvremena psihologija*

- Huić, A., Jugović, I., Kamenov, Ž. (2015): Stavovi studenata o pravima osoba homoseksualne orijentacije. *Revija za socijalnu politiku*, 22(2), 219-244.
- Jelić, M. (2009). Is self-esteem predictor of in-group bias and out-group discrimination? *Review of Psychology*, 16(1), 9-18.
- Jugović, I., Ančić, B. (2013): Effects of religiosity and spirituality on gender roles and homonegativity in Croatia and Slovenia. In N. Furlan Štante & M. Harcet (Eds.), *Spirituality of Balkan women breaking boundaries: The voices of women of ex-Yugoslavia* (pp. 91-115). Koper: Univerzitetna založba Annales.
- Jugović, I., Pikić, A., Bokan, N. (2006): Lesbians, gays and bisexuals in Croatia: How the stigma shapes lives. *Beyond the pink curtain: Everyday life of LGBT people in Eastern Europe*, 345-363.
- Juras, S. (2009): Izveštaj o stanju ljudskih prava seksualnih i rodni manjina u 2009. godini u Republici Hrvatskoj. Zagreb: Lezbijska grupa Kontra.
- Kamenov, Ž., Galić, B. (2011): Rodna ravnopravnost i diskriminacija u Hrvatskoj: Istraživanje "Percepcija, iskustva i stavovi o rodnoj diskriminaciji u RH". Zagreb: Ured za ravnopravnost spolova Vlade RH
- Kite, M. E., Whitley, B. E. (1996): Sex differences in attitudes toward homosexual persons, behaviors, and civil rights a meta-analysis. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 22(4), 336-353.
- LaMar, L., Kite, M. (1998): Sex differences in attitudes toward gay men and lesbians: A multidimensional perspective. *Journal of Sex Research*, 35(2), 189-196.
- Ljetna psihologijska škola (2014): Problemi i izazovi s kojima se suočavaju seksualne manjine u Hrvatskoj, neobjavljeni rezultati
- Mereish, E., Poteat, V. P. (2015): Effects of heterosexuals' direct and extended friendships with sexual minorities on their attitudes and behaviors: intergroup anxiety and attitude strength as mediators and moderators. *Journal of Applied Social Psychology*, 45(3), 147-157.

- Meyer, I. H. (2003): Prejudice, social stress, and mental health in lesbian, gay, and bisexual populations: conceptual issues and research evidence. *Psychological bulletin*, 129(5), 674-697.
- Morrison, M. A., Morrison, T. G. (2011): Sexual Orientation Bias Toward Gay Men and Lesbian Women: Modern Homonegative Attitudes and Their Association With Discriminatory Behavioral Intentions¹. *Journal of Applied Social Psychology*, 41(11), 2573-2599.
- Mustanski, B., Liu, R. T. (2013): A longitudinal study of predictors of suicide attempts among lesbian, gay, bisexual, and transgender youth. *Archives of sexual behavior*, 42(3), 437-448.
- Newcomb, M. E., Mustanski, B. (2010): Internalized homophobia and internalizing mental health problems: A meta-analytic review. *Clinical psychology review*, 30(8), 1019-1029.
- Ohlander, J., Batalova, J., Treas, J. (2005): Explaining educational influences on attitudes toward homosexual relations. *Social Science Research*, 34, 781-799.
- Pascoe, E. A., Smart Richman, L. (2009): Perceived discrimination and health: a meta-analytic review. *Psychological bulletin*, 135(4), 531-554.
- Pettigrew, T. F., Tropp, L. R. (2006): A meta-analytic test of intergroup contact theory. *Journal of personality and social psychology*, 90(5), 751-783.
- Pikić, A., Jugović, I. (2006): Violence against lesbians, gays and bisexuals in Croatia: research report. Zagreb: Kontra.
- Rey, A. M., Gibson, P. R. (1998): Beyond high school: Heterosexuals' self-reported anti-gay/lesbian behaviors and attitudes. *Journal of Gay & Lesbian Social Services*, 7(4), 65-84.
- Olson, L. R., Cadge, W., Harrison, J. T. (2006): Religion and public opinion about same-sex marriage. *Social Science Quarterly*, 87, 340-360.

- Schope, R. D., Eliason, M. J. (2000): Thinking versus acting: Assessing the relationship between heterosexual attitudes and behaviors toward homosexuals. *Journal of Gay & Lesbian Social Services*, 11(4), 69-92.
- Schwartz, J. (2010): Investigating differences in public support for gay rights issues, *Journal of Homosexuality*, 57, 748-759
- Shaw, J., Borough, H., Fink, M. (1994): Perceived sexual orientation and helping behavior by males and females: The wrong-number technique. *Journal of Psychology and Human Sexuality*, 6(3), 73-81.
- Smith, S. J., Axelton, A. M., Saucier, D. A. (2009): The effects of contact on sexual prejudice: A meta-analysis. *Sex Roles*, 61(3-4), 178-191.
- Swank, E., Woodford, M. R., Lim, C. (2013): Antecedents of pro-LGBT advocacy among sexual minority and heterosexual college students. *Sexuality Research and Social Policy*, 10(4), 317-332.
- Takács, J., Szalma, I. (2013): How to measure homophobia in an international comparison?. *Družboslovne razprave*, 29(73), 11-42.
- Tomić, I., Čepulić, D. B. (2013): Predviđanje homofobije: uloga demografskih obilježja, kontakta s homoseksualnom populacijom i ambivalentnih stavova prema ženama i muškarcima. Neobjavljeni rad. Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
- Velez, B. L., Moradi, B., Brewster, M. E. (2013): Testing the tenets of minority stress theory in workplace contexts. *Journal of Counseling Psychology*, 60(4), 532-542.
- Vezzali, L., Hewstone, M., Capozza, D., Giovannini, D., Wölfer, R. (2014): Improving intergroup relations with extended and vicarious forms of indirect contact. *European Review of Social Psychology*, 25(1), 314-389.
- Zitek, E. M., Hebl, M. R. (2007): The role of social norm clarity in the influenced expression of prejudice over time. *Journal of Experimental Social Psychology*, 43(6), 867-876.

Aleksandra Huić, Margareta Jelić, Željka Kamenov: Što predviđa spremnost heteroseksualnih osoba na pozitivno i negativno ponašanje prema osobama homoseksualne orijentacije?

Walters, A. S., Curran, M. C. (1996): "Excuse Me, Sir? May I Help You and Your Boyfriend?": Salespersons' Differential Treatment of Homosexual and Straight Customers. *Journal of Homosexuality*, 31(1-2), 135-152.

Whitley Jr, B. E. (2001): Gender-role variables and attitudes toward homosexuality. *Sex Roles*, 45(11-12), 691-721.

Whitley Jr, B. E. (2009): Religiosity and attitudes toward lesbians and gay men: A meta-analysis. *International Journal for the Psychology of Religion*, 19(1), 21-38.

Wood, P. B., Bartkowski, J. P. (2004): Attribution style and public policy attitudes toward gay rights. *Social Science Quarterly*, 85(1), 58-74.